

มองปัญหาชายแดนใต้ผ่านผู้นำชุมชนมุสลิม

นายศิริวุฒิ วรรณทอง *

ลักษณะของผู้นำชุมชนมุสลิมและการก้าวขึ้นมา มีบทบาทในฐานะผู้นำชุมชนมีความสัมพันธ์กับนโยบายของรัฐที่มีต่อปัตตานีมาโดยตลอด ผู้นำกลุ่มแรกที่มีความขัดแย้งกับรัฐอย่างชัดเจนคือกลุ่มเจ้าเมืองเก่าซึ่งสูญเสียสถานะ อำนาจ และผลประโยชน์ในการปกครองท้องถิ่นเมื่อรัชกาลที่ 5 ทรงทำการปฏิรูปการปกครอง โดยการดึงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง การที่รัฐบาลกลางดำเนินการกับผู้นำกลุ่มนี้อย่างเหี้ยมขาดและผนวกปัตตานีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยอย่างสมบูรณ์ทำให้นวนคิดแบ่งแยกดินแดนกลายเป็นประเด็นหลักของการต่อต้านรัฐบาลในเวลาต่อมา ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองและหลังจากนั้น ความกดดันหลายประการที่ชุมชนมุสลิมได้รับ เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ การกดขี่ข่มเหงของข้าราชการบางกลุ่ม และที่สำคัญที่สุดคือนโยบายรัฐนิยมที่เน้นการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมทำให้ประเด็นด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมกลายเป็นพื้นฐานของการเรียกร้องความเป็นอิสระจากรัฐไทยและส่งผลให้ผู้นำศาสนาก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำชุมชนคู่กับทายาทของกลุ่มเจ้าเมืองเก่าที่เรียกร้องให้มีการแบ่งแยกดินแดน แม้ว่าผู้นำมุสลิมบางส่วนเลือกที่จะทำงานในระบบรัฐสภาเพื่อเป็นตัวแทนให้กับชุมชน แต่บรรยากาศทางการเมืองช่วงตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงประมาณ พ.ศ. 2516 ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำงานในระบบการเมืองมากนัก ทั้งยังถูกจับตามองจากรัฐบาลด้วยความไม่ไว้วางใจเสมอ ทำให้ผู้นำบางส่วนหันไป

ดำเนินงานในลักษณะใต้ดินกับขบวนการแบ่งแยกดินแดน การศึกษาผู้นำชุมชนในจังหวัดปัตตานีชี้ให้เห็นว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในจังหวัดปัตตานีไม่ได้มีรากฐานมาจากความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรมอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับมุมมองเรื่องของสิทธิอำนาจในการปกครองซึ่งผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองมีจุดยืนต่างกันปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้แก่จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างผู้ปกครองซึ่งได้แก่รัฐบาลไทยกับผู้อยู่ใต้ปกครองซึ่งได้แก่ชาวไทยมุสลิม โดยมุ่งประเด็นไปที่ผู้นำชุมชนมุสลิมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความขัดแย้งอย่างชัดเจน ทั้งผู้ที่อยู่ในวงการการเมืองระดับประเทศ เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น และผู้นำชุมชนมุสลิมที่ดำเนินการต่อต้านรัฐบาลอย่างเปิดเผยในรูปแบบของการเรียกร้องอย่างสันติวิธีและขบวนการแบ่งแยกดินแดน

องค์ความรู้ที่มีอยู่ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุและกระบวนการที่ความขัดแย้งในบริเวณจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นและดำเนินไปได้ชัดเจนพอสมควร อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่อาจจะเสริมภาพของท้องถิ่นให้ชัดเจนขึ้นประเด็นหนึ่งคือการศึกษากลุ่มผู้นำชุมชนชาวมุสลิม เนื่องจากความไม่พอใจและความขัดแย้งต่าง ๆ ของชุมชน สามารถสะท้อนผ่านแนวคิดและการกระทำของกลุ่มผู้นำได้ ในความเป็นจริง

* สำนักวิชาเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยเทคโนโลยีภาคใต้ จังหวัดนครศรีธรรมราช

วิธีการศึกษาที่จะทำให้เกิดความเข้าใจลุ่มลึกลงไปในระดับของมวลชนในกรณีอย่างเช่นปัตตานีนั้นทำได้ยากมาก เนื่องจากผู้ทำการศึกษาคือต้องเป็นผู้ที่ได้รับความรู้ไว้วางใจจากชาวบ้านและชุมชนจริง ๆ ถึงกระนั้น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ก็ยากที่จะประเมินได้ว่าถูกต้องตามความเป็นจริงเพียงไร ดังนั้น การศึกษาระดับผู้นำชุมชนเป็นหนทางที่น่าจะเข้าถึงข้อมูลที่พอจะให้แง่มุมของชุมชนและท้องถิ่นที่ต่างจากการนำนโยบายของรัฐมาวิเคราะห์ได้บ้าง อย่างไรก็ตามการศึกษาผู้นำชุมชนมุสลิมในครั้งนี้จะมุ่งเน้นไปที่ผู้นำชุมชนหรือกลุ่มผู้นำชุมชนมุสลิมที่มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีอย่างชัดเจน โดยเน้นผู้นำที่มีบทบาทในทางการเมืองระดับประเทศในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรหรือผู้นำที่มีบทบาทในการดำเนินการต่อต้านรัฐไทยทั้งในรูปแบบของการเรียกร้องอย่างสันติวิธีและในรูปแบบของความเคลื่อนไหวเพื่อแบ่งแยกดินแดน

ปัญหาความขัดแย้งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นก่อให้เกิดผู้นำในแต่ละยุคสมัยที่เข้ามามีบทบาทและกำหนดทิศทางของสังคมของตนเอง และผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีมักจะมีจุดยืนทางการเมืองในฐานะผู้นำท้องถิ่นที่ต่อต้านอำนาจของรัฐ ประเด็นศึกษาที่น่าสนใจอยู่ที่การพิจารณาว่าขณะที่การดำเนินนโยบายของรัฐได้สร้างความกดดันให้แก่ชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมาก และก่อให้เกิดการต่อต้านนโยบายของรัฐในรูปแบบต่าง ๆ กลุ่มผู้นำชุมชนมุสลิมจะมีบทบาทอย่างไร และบทบาทเหล่านี้จะสามารถสะท้อนให้เห็นปัญหาของท้องถิ่น หรือรากเหง้าของความขัดแย้งที่มองจากความคิดของคนในท้องถิ่นได้บ้างหรือไม่ ดังนั้น งานศึกษาชิ้นนี้จึงมุ่งที่จะศึกษาตัวผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีเป็นหลักโดยศึกษาถึงตัวผู้นำ

ชุมชนเป็นหลักโดยศึกษาถึงภูมิหลังของตัวผู้นำว่าเป็นใคร มีวิถีชีวิตและความเป็นมาอย่างไร มีความต้องการหรือมีแนวคิดต่อนโยบายของรัฐในแต่ละยุคสมัยอย่างไรบ้าง ตลอดจนศึกษาบทบาทของผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีในฐานะที่เป็นผู้นำท้องถิ่น

วิธีการศึกษาเป็นการประมวลหลักฐานและวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ตลอดจนใช้แนวพินิจทางรัฐศาสตร์ เพื่อให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานี ยะลาและนราธิวาส การดำเนินงานทางการเมือง การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้นำทางการเมืองตลอดจนการสืบทอดอำนาจทางการเมืองจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เราไม่สามารถละเลยกลุ่มผู้นำดั้งเดิมที่มีบทบาทในการปกครองดินแดนนี้ก่อนการปฏิรูปการปกครองท้องถิ่นและการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้แก่กลุ่มเจ้าเมืองหรือที่เรียกว่า “พระยาเมือง” ความสำคัญของผู้นำกลุ่มนี้ในประการแรกคือเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของปัตตานีเมื่อครั้งยังเป็นเมืองประเทศราชซึ่งแม้จะยอมอ่อนน้อมต่อสยามแต่ก็สามารถดำเนินกิจการภายในรัฐได้เอง ผู้นำกลุ่มนี้จึงเป็นเชื้อสายราชวงศ์มลายู-มุสลิมซึ่งแสดงถึงศักดิ์ศรีของดินแดนที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นรัฐอิสระ แม้ในระยะต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงลดฐานะของรัฐปัตตานีโดยแบ่งออกเป็น 7 หัวเมืองแต่ละเมืองขึ้นกับสงขลา กลุ่มพระยาเมืองก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะ “รายา” ของแต่ละเมือง ความสำคัญประการที่สองของผู้นำกลุ่มนี้คือเป็นต้นกำเนิดของสายตระกูลผู้นำมุสลิมท้องถิ่นในจังหวัดปัตตานีปัจจุบันทั้งที่มีบทบาทในฐานะนักการเมืองและนักเคลื่อนไหวแบ่งแยกดินแดน การศึกษาเกี่ยวกับภูมิหลังความเป็นมาและบทบาทของ

กลุ่มพระยาเมืองรวมทั้งความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่รัฐบาลไทยพยายามกระชับอำนาจเหนือท้องถิ่นอย่างชัดเจน จึงเป็นประเด็นที่อาจให้ความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะการสืบทอดสายตระกูลผู้นำท้องถิ่นซึ่งแสดงถึงความต่อเนื่องระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และอาจทำให้เข้าใจจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งระหว่างผู้นำชุมชนมุสลิมของปัตตานีกับรัฐบาลไทยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ผู้นำสำคัญที่สุดของปัตตานีและหัวเมืองมลายูอื่น ๆ ได้แก่กลุ่มพระยาเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นราชวงศ์ที่ปกครองผู้คนในดินแดนเหล่านั้น ซึ่งนอกจากตัวพระยาเมือง หรือราชาแล้ว ยังมีญาติวงศ์และกรมการเมืองอื่น ๆ รวมถึงโต๊ะกาลซึ่งทำหน้าที่ตัดสินคดีความที่เกี่ยวข้องกับการใช้กฎหมายอิสลาม ถือได้ว่าเป็นผู้นำในรูปแบบของผู้นำศักดินา แม้ว่าสถานะของผู้นำเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับความพอใจของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ แต่ด้วยความห่างไกลของพื้นที่จากส่วนกลางทำให้ไม่สามารถกำกับดูแลได้อย่างใกล้ชิด ส่งผลให้ผู้นำกลุ่มพระยาเมืองคงสิทธิอำนาจเหนือราษฎรอยู่มาก ครอบงำที่ยังคงอ่อนนุ่มต่อสยาม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อสถานะของผู้นำกลุ่มนี้ ซึ่งสืบเนื่องจากการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ และเป็นจุดเริ่มต้นของความขัดแย้งที่กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมไปในที่สุด¹

การปฏิรูปการปกครองหัวเมืองมลายูในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สร้างความไม่พอใจให้กับพระยาเมืองต่างๆ อย่างมาก เนื่องจากบรรดาเจ้าเมืองต้องสูญเสียอำนาจทางการเมืองการปกครอง รวมทั้งผลประโยชน์ที่จะได้จากการ

ปกครอง ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันต่อต้านอำนาจของรัฐบาล การเรียกร้องและการต่อต้านของกลุ่มพระยาเมืองในครั้งนี้มิได้เกี่ยวข้องกับการแบ่งแยกดินแดน หรือการเรียกร้องเอกราชมากเท่ากับต้องการที่จะคืนสู่สภาพการปกครองแบบเดิม คือยังยินดีอยู่เป็นประเทศราชของไทย แต่ขอให้มีความอำนาจในการปกครองภายในของท้องถิ่นของตนเองเช่นเดิมเท่านั้น การดำเนินงานต่อต้านนโยบายของรัฐกระทำทั้งโดยอาศัยอำนาจของมหาอำนาจทางตะวันตกซึ่งในขณะนั้นได้เข้ามาปกครองแหลมมลายู โดยเฉพาะอังกฤษให้ช่วยเจรจากับประเทศไทยให้ปลดปล่อยหัวเมืองมลายูให้เป็นอิสระ และปฏิเสธการร่วมมือกับรัฐบาลอย่างเปิดเผย และในระยะต่อมาได้พยายามรวบรวมแรงสนับสนุนจากราชรัฐในการต่อต้านรัฐบาล ผู้นำกลุ่มนี้จะถูกจับขัง หลบหนีออกนอกประเทศไปอาศัยอยู่ในรัฐมลายูบ้าง การดำเนินการต่อผู้นำกลุ่มพระยาเมืองอย่างเฉียบขาดทำให้รัฐบาลไทยสามารถผนวกหัวเมืองมลายูเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยโดยสมบูรณ์ได้ แต่ก็เป็นการดำเนินการที่ชุมชนในท้องถิ่นมองได้ว่ารัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับความเป็นท้องถิ่นเลย มุ่งแต่จะบังคับให้ท้องถิ่นดำเนินตามความต้องการของส่วนกลางเท่านั้น จึงเป็นสาเหตุให้ผู้นำกลุ่มพระยาเมืองและทายาทที่สืบทอดเปลี่ยนแนวความคิดไปสู่การแบ่งแยกดินแดนมากขึ้น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 สถานการณ์ทางการเมืองในจังหวัดปัตตานียิ่งเลวร้ายลงไปอีก เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้นำนโยบายรัฐนิยมมาใช้ นโยบายดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ชุมชนมุสลิมในประเทศไทยอย่างมากเนื่องจากนโยบายนี้บังคับให้ชาวมุสลิมต้องปฏิบัติตนเหมือนกับชาวไทยพุทธ ทั่วประเทศกล่าวคือจะต้องแต่งกายแบบชาวตะวันตก ห้ามมุงโสร่ง ห้ามใส่ผ้าคลุมศีรษะซึ่งผิดกับหลักการของ

¹ A. Teeaw and D.K. Wyatt, Hikayat Pattani: The story of Pattani, (The Haque, Mautinus Nijhoff, 1970) : 3-5.

ศาสนาอิสลาม และที่สำคัญได้ประกาศใช้กฎหมายครอบครัวและมรดก บรรพ 5 และบรรพ 6 ทำให้ชาวไทยมุสลิมต้องขึ้นศาลไทย ซึ่งก่อนหน้านี้ชาวไทยมุสลิมใช้กฎหมายอิสลาม เมื่อต้องขึ้นศาลไทยก็ได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดจากการกระทำที่ไม่เป็นธรรมของข้าราชการ และการเพิกเฉยต่อวัฒนธรรมท้องถิ่นอีกมากมายที่บีบคั้นจิตใจของชาวมุสลิม นโยบายดังกล่าวจึงสร้างความชอบธรรมให้กับกลุ่มผู้นำที่ต้องการแบ่งแยกดินแดนที่กัณฑ์ตันตงกูมะฮ์ไฮยิดดิน² ซึ่งเป็นบุตรของพระยาเมืองปัตตานี ได้ดำเนินการเรียกร้องสิทธิในการปกครองเมืองแทนบิดาคือตนกูอับลกาเดร์ โดยในระยะแรกได้พยายามเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ ของชาวมุสลิมในประเทศไทย โดยการตั้งองค์กรทางการเมือง คือ กัมปาร์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมของชาวมุสลิมที่อพยพไปอาศัยอยู่ในสหพันธรัฐมลายูร่วมกันเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ โดยขอให้อังกฤษช่วยเหลือ ถ้าสำเร็จก็จะนำดินแดน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้เข้าไปอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ในช่วงแรกความคิดของตน กูมะฮ์ไฮยิดดินได้รับการตอบสนองอย่างดีจากข้าราชการของอังกฤษ เนื่องจากในขณะนั้นได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพา อังกฤษต้องการใช้ตนกูมะฮ์ไฮยิดดินเป็นเครื่องมือในการต่อต้านญี่ปุ่นในแหลมมลายูและอังกฤษสัญญาว่าจะให้ความช่วยเหลือตนกูมะฮ์ไฮยิดดินในเรื่องจังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อสงครามยุติอังกฤษกลับเฉยเมยต่อสิ่งที่สัญญากับตนกูมะฮ์ไฮยิดดิน ดังนั้นตนกูมะฮ์ไฮยิดดินจึงหันมาร่วมมือกับหะยีสุหลงซึ่ง

ขณะนั้นกำลังมีบทบาทอย่างมากในจังหวัดปัตตานีในฐานะประธานกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานีและเป็นครูสอนศาสนาที่กำลังมีบทบาทและชื่อเสียงจนเป็นที่ศรัทธาของคนทั่วไป

ในพ.ศ. 2491 หะยีสุหลง ได้พยายามเสนอข้อเรียกร้อง 7 ประการ เพื่อขอสิทธิ ต่าง ๆ ให้กับชาวมุสลิม ซึ่งจากเนื้อหาของข้อเรียกร้องทำให้รัฐบาลมองว่าหะยีสุหลงพยายามที่จะแบ่งแยกดินแดน หะยีสุหลงกลายเป็นผู้นำที่รัฐบาลจับตามองและกังวลใจเนื่องจากเป็นผู้ที่ได้รับแรงศรัทธาจากรายมากกว่าผู้นำใดในเวลานั้นทั้งหมด การดำเนินงานของหะยีสุหลง และข้อเรียกร้องทั้ง 7 ประการจึงทำให้หะยีสุหลงถูกจับในข้อหาแบ่งแยกดินแดน และถูกตัดสินว่ามีความผิดถูกจำคุกอยู่หลายปี จนกระทั่งได้รับการปล่อยให้กลับมาอยู่ที่ปัตตานี ต่อมาในพ.ศ. 2497 หะยีสุหลงหายสาบสูญไปพร้อมกับบุตรชายคนโตและพรรคพวกอีกจำนวนหนึ่ง

การดำเนินงานของกลุ่มผู้นำทางศาสนาและลูกหลานของเจ้าเมืองเก่าในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีความแตกต่างจากกลุ่มพระยาเมืองในประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ผู้นำที่ดำเนินงานในระยะนี้ เช่นหะยีสุหลง เป็นต้น นอกจากจะเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองให้กับปัตตานีแล้ว ยังมีการนำเอาเรื่อง เชื้อชาติ ศาสนา เข้ามาเพื่อปลุกกระดมมวลชนให้ลุกขึ้นต่อต้านอำนาจของรัฐบาลด้วย การต่อต้านรัฐซึ่งเคยวางอยู่บนฐานของผลประโยชน์ของผู้นำกลุ่มพระยาเมืองแคบ ๆ จึงขยายวงกว้างขึ้นไปเกี่ยวข้องกับเอกลักษณ์ของท้องถิ่นและชุมชน

การจากไปของหะยีสุหลงทำให้กระแสความขัดแย้งแผ่กระจายโดยไม่มีศูนย์รวม ผู้นำที่ต้องการดำเนินสายกลางเช่นกลุ่มนักการเมืองสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขาดความเป็นเอกภาพและขาดเวทีที่จะดำเนินบทบาทที่จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในภาคใต้อย่าง

² เฉลิมเกียรติ ขุนทองเพชร.2527. การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดชายแดนใต้ของประเทศไทยภายใต้การนำของหะยีสุหลงอับลกาเดร์ พ.ศ. 2482-2497 . วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตรมหาวิทาลัยศิลปากร :45-46.

จริงจัง ในขณะที่เดียวกันโครงการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของฝ่ายรัฐบาลก็ดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง อำนาจของรัฐบาลและบทบาทของเจ้าหน้าที่แห่งรัฐก็เพิ่มมากขึ้น สถาบันการศึกษาทางศาสนาที่เรียกกันว่า ปอเนาะ ก็ได้รับการแปรสภาพมาเป็น โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม มีการเสนอหลักสูตรสามัญจากวิทยาศาสตร์ เช่น กฎหมายอิสลาม (fiqh) เทววิทยาอิสลาม (theology or tautud) และการแปลความตีความหมาย คัมภีร์อัลกุระอ่าน (tafsir) เป็นต้น ทำให้ที่ฝ่ายรัฐบาลมีต่อ ผู้นำทางศาสนา ตลอดจนความพยายามของฝ่ายราชการ ที่จะเข้าไปมีบทบาทมากขึ้น ในชีวิตทางสังคม เศรษฐกิจ และการศึกษาของชาวไทยมุสลิมทำให้ผู้นำรุ่นใหม่ ๆ ต้องศึกษาหาความรู้ใหม่ในการที่จะปกป้องและประกอบเอกลักษณ์ของสังคมของพวกเขา³

เมื่อสถานการณ์ทางการเมืองเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ผู้นำชาวมุสลิมที่เป็นบุคคลที่มีความรู้ และเข้าใจกลไกทางการเมือง ก็เข้าร่วมกับรัฐบาล โดยลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งในระยะแรกชาวมุสลิมไม่ได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดปัตตานีเลย เนื่องจากราษฎรชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานีไม่เข้าใจในระบบการเมือง และมีความสนใจน้อยมากทำให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในยุคแรกจึงเป็นชาวไทยพุทธ และอีกประการหนึ่งมีผู้สมัครรับเลือกตั้งหลายคนทำให้คะแนนเสียงจึงกระจายกันออกไป ต่อมาเมื่อชาวมุสลิมเข้าใจเรื่องการเมืองในระบบรัฐสภามากขึ้นจึงออกมามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ในที่สุดสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดปัตตานีก็กลายเป็น

ชาวไทยมุสลิมทั้งหมด เมื่อพิจารณาจากผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นได้ว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่มาจากตระกูลของเจ้าเมืองเก่า อาทิ ตระกูลอับดุลบุตร ตระกูลพิพิธภักดี ซึ่งสืบเชื้อสายจากพระยาพะหริ่ง ตระกูลโต๊ะมีนา สืบเชื้อสายจากหะยีสุหลงซึ่งเป็นครูสอนศาสนาที่มีบทบาทมากในจังหวัดปัตตานี ตระกูลสืบแสงซึ่งเป็นผู้ที่มีอิทธิพลในจังหวัดปัตตานี และตระกูลอื่น ๆ บ้างซึ่งอาจจะมีความเกี่ยวพันกับตระกูลที่กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น

การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของจังหวัดปัตตานี ผลที่เห็นได้จากการเลือกตั้งคือ ประชาชนในจังหวัดปัตตานีเลือกที่ตัวบุคคลเป็นอันดับแรกและไม่ได้ให้ความสำคัญกับพรรคการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยแต่ให้ความสำคัญกับตัวบุคคลซึ่งเป็นกลุ่มของผู้ที่มีอำนาจในการปกครองในอดีต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอำนาจการปกครองหรืออำนาจทางการเมืองของจังหวัดปัตตานีก็ยังคงเวียนอยู่ในกลุ่มบุคคลกลุ่มเดิม และมีจำนวนไม่มากนัก เพราะว่าผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีมีการสืบทอดอำนาจทางการเมืองจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง และดำเนินบทบาททางการเมืองของตนเองตามสถานการณ์ทางการเมืองที่กำลังดำเนินอยู่ในขณะนั้น ซึ่งผู้นำทางการเมือง กลุ่มที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็ยังดำเนินบทบาททางการเมืองของตนเองจนกระทั่งถึงปัจจุบัน⁴

อย่างไรก็ตาม ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มาจนถึงพ.ศ. 2516 นั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วว่าเป็นช่วงที่การเมืองมีความผันแปรสูงและการทำงานในระบบรัฐสภาอาจไม่ให้ผลเป็นที่น่าพอใจนัก ในปี พ.ศ. 2492

³ อังรอบ มาตุลีม.2537. วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทย:กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้.กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อิสลามอาคาเดมิก มิถุนายน :155-157.

⁴ ประยูรศักดิ์ ชลาชนคร. 2539. มุสลิมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ. โครงการหอสมุดอิสลามสายสกุลสุลัยมาน : 62-63.

มีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร 5 คนเป็นมุสลิม พวกเขาถูกส่งเข้าไปในรัฐสภาแห่งชาติด้วยความหวังที่จะช่วยให้ 4 จังหวัดภาคใต้ได้รับการยอมรับให้เป็นตัวของตัวเองบางระดับตามมาตรการที่หะยีสุหลง อับดุลกาเดร์ ได้เสนอไว้ คือ อิสรภาพและเสรีภาพทางศาสนา การใช้ภาษามลายูร่วมกับภาษาไทยเป็นภาษาราชการ อำนาจทางกิจการศาสนาตลอดจนการกำหนดและเรียกเก็บภาษีชาคาด ให้เป็นขององค์กรทางศาสนา การอนุญาตให้ชาวมุสลิมเข้าร่วมในระบบราชการบริหารใน 4 จังหวัดชายแดน ทั้งนี้เป็นจำนวน 80 % ของจำนวนที่ราชการ และการแต่งตั้งที่ราชการชั้นผู้ใหญ่ดูแลกิจการของ 4 จังหวัดโดยเฉพาะแต่ชาวไทยมุสลิมต้องผิดหวังอย่างมาก เมื่ออำมีน โตะมีนา และเพื่อนร่วมงานคือ นายอดุลย์ ณ สายบุรี ถูกจับกุมในข้อหาว่ายุยงให้มีการจลาจลภายในราชอาณาจักร และดำเนินกิจการเพื่อแบ่งแยกดินแดน พวกเขาถูกจำคุกอยู่ 4 ปี ก่อนที่รัฐบาลจะตัดสินใจปล่อยตัว เพราะเหตุผลทางการเมืองบางประการ นายอดุลย์ ณ สายบุรีเลือกที่จะเดินทางข้ามแดนไปสู่อินโดนีเซียเพื่อดำเนินการให้ปิดตานี้ได้รับอิสรภาพจากภายนอกประเทศ ส่วนบรรดาผู้นำที่ยังพำนักอยู่ในดินแดนไทยต้องลดบทบาทของพวกตนลง หลายคนเข้าร่วมกระบวนการทางการเมืองเพื่อเข้าไปมีส่วนในการกำหนดนโยบายและเป็นปากเสียงให้แก่สังคมของพวกเขาในสถาบันรัฐสภา เช่น ตระกูลอับดุลบุตรก็จะจำกัดบทบาทในการสร้างความเจริญและอยู่ดีกินดีให้กับประชาชนในพื้นที่เท่าที่จะทำได้

ด้วยการจากไปของนายอดุลย์ ณ สายบุรีในปลายทศวรรษ 2490 และการยุติกิจกรรมทางการเมืองของนายอำมีน โตะมีนาในปีพ.ศ. 2508 ความพยายามเรื่องการเรียกร้องสิทธิในการปกครองตนเองบางระดับของชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานีดูเหมือนจะเปลี่ยนแนวทางไปจากกลุ่มทางหรือกระบวนการรัฐสภามาเป็น

วิธีการนอกระบบที่ไม่มีรูปแบบและกฎเกณฑ์ที่แน่นอน และมักจะเป็นไปด้วยความรุนแรงยิ่งขึ้นเป็นระยะ ๆ ผู้นำรุ่นใหม่ซึ่งมีภูมิหลัง การศึกษา ประสบการณ์และอุดมการณ์ที่แตกต่างเข้ารับภาระสืบต่อจากผู้นำรุ่นเก่าอันได้แก่ เชื้อสายเจ้าเมืองเก่าและผู้นำทางศาสนา การดำเนินงานได้ดินของนายอดุลย์ ณ สายบุรี และผลสืบเนื่องจากการดำเนินงานของตนขณะไฮยิดดิน ได้ก่อให้เกิดผู้นำกลุ่มใหม่ขึ้น คือกลุ่มขบวนการแบ่งแยกดินแดน ซึ่งกลุ่มนี้จะประกอบด้วยผู้นำกลุ่มที่มีความรู้ความสามารถ ได้รับการศึกษาที่ดีจากกลุ่มประเทศมุสลิมและรับช่วงสืบต่ออำนาจจากผู้นำรุ่นก่อน

ขบวนการแบ่งแยกดินแดน ซึ่งมีอยู่ 3 ขบวนการที่สำคัญมีจุดประสงค์ในการดำเนินงานเพื่อแบ่งแยกดินแดนใน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยให้เป็นอิสระและจัดการปกครองตนเองตามนโยบายของขบวนการนั้น ๆ โดยมีวิธีการที่คล้ายคลึงกันดังต่อไปนี้

1. ดำเนินการยุยงทางการเมืองให้วุ่นวาย เพื่อแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ในภาคใต้นั้นเลวร้ายจนรัฐบาลไม่มีทางที่จะรักษาและควบคุมสถานการณ์ จึงนำไปเป็นเหตุผลในการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ โดยการ เฝ้าโรงเรียน วางระเบิดสถานที่ทางราชการ ปิดสวนยาง สวนผลไม้ ฯลฯ ซึ่งปรากฏข่าวในหนังสือพิมพ์อยู่เสมอ

2. โฆษณาชวนเชื่อ พร้อม ๆ กับการใช้กำลังที่รุนแรง ซึ่งขบวนการแบ่งแยกดินแดนได้พยายามใช้จิตวิทยา และการโฆษณาชวนเชื่อ โดยการแจกใบปลิวเป็นภาษายาวี ให้ชาวมุสลิมมีความสำนึกในเรื่องเชื้อชาติ ศาสนา วัฒนธรรมของชาวมุสลิมที่กำลังถูกเหยียดข่มขู่โดยผู้ปกครอง และกล่าวโจมตีรัฐบาลว่าเป็นจักรวรรดินิยม ไร้ความปรานี มุ่งที่จะทำร้ายประชาชนชาวมลายู และศาสนาอิสลาม ข้าราชการทุจริต ตลอดจนบิดเบือนข้อเท็จจริง

ผู้นำชุมชนมุสลิมที่ทำงานเป็นขบวนการแบ่งแยกดินแดน จะดำเนินงานของตนเองในทางที่ผิดกฎหมาย และสร้างความวุ่นวายให้เกิดขึ้นในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ถึงแม้ว่าจะมีจุดประสงค์เพื่อรักษาไว้ซึ่งเชื้อชาติมลายูและศาสนาอิสลามก็ตาม แต่การดำเนินงานในลักษณะนี้จะสร้างความเสียหายแก่ชาติบ้านเมืองเป็นส่วนใหญ่ และการเรียกร้องของกลุ่มนี้มุ่งที่จะใช้เรื่องของเชื้อชาติ ภาษาและความแตกต่างทางวัฒนธรรมเป็นหลักเพื่อรวบรวมผู้สนับสนุนขบวนการของตน นอกจากนี้ในขบวนการแบ่งแยกดินแดนมีกองกำลังติดอาวุธที่พร้อมจะจู่โจมเสมอ เมื่อมีคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา และมีการจัดสายงานและการบริหารองค์กรที่ดี ดังนั้นกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้จึงดำรงอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

การศึกษาผู้นำชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีชี้ให้เห็นว่าผู้นำทางการเมืองของชุมชนมุสลิมในจังหวัดปัตตานีนั้นแม้จะมีพัฒนาการมาอย่างยาวนานและหลายรุ่นแต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือผู้นำกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีความสืบเนื่องกัน ที่เห็นชัดเจนคือผู้นำในสมัยหลัง ทั้งที่เป็นนักการเมืองและที่นำกลุ่มแบ่งแยกดินแดน ได้แก่ ตงกูมะไฮยิดดิน นายอดุลย์ ณ สายบุรี นักการเมืองในตระกูล “อับดุลบุตร” และ “ตระกูล โต๊ะมีนา” ต่างเป็นลูกหลานของผู้นำในสมัยแรก ๆ ได้แก่กลุ่มพระยาเมืองและผู้นำศาสนา พัฒนาการของกลุ่มผู้นำชุมชนมุสลิมจึงมีลักษณะของการสืบทอดอำนาจทางการเมืองจากรุ่นสู่รุ่นและตัวผู้นำในแต่ละรุ่นก็มีความเกี่ยวข้องกับผู้นำรุ่นก่อนอย่างใกล้ชิด จึงเป็นไปได้ว่า แม้ว่าผู้นำรุ่นใหม่จะได้รับการศึกษาขั้นสูง เข้าใจกลไกทางการเมืองดีขึ้น แต่อาจจะยังคงแนวคิดและมุมมองปัญหาของปัตตานีที่ไม่แตกต่างจากรุ่นก่อน ๆ มากนัก ประเด็นที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่งคือในช่วงที่ทำการศึกษพบว่า การแยกกลุ่มผู้นำออกเป็นกลุ่มที่ดำเนินงานตามวิถีทางการเมืองกับผู้ที่

ดำเนินงานแบ่งแยกดินแดนเป็นสิ่งที่ทำได้ยาก ดูเสมือนว่าจะมีความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ 2 กลุ่มนี้อยู่เสมอหรือบุคคลคนเดียวอาจจะทำงานทั้ง 2 รูปแบบควบคู่กันไป เช่นหะยีสุหลงกับตงกูมะไฮยิดดิน นายอดุลย์ ณ สายบุรี นายอามีน โต๊ะมีนา เป็นต้น สิ่งที่เราไม่ทราบแน่ชัดคือภาพลักษณ์ดังกล่าวสะท้อนมาจากข้อมูลของฝ่ายรัฐบาลที่มองบุคคลเหล่านี้ว่าทำเช่นนั้น หรือจะเป็นความจริงว่าผู้นำบางคนดำเนินการทั้งสองรูปแบบควบคู่กันไป

สิ่งที่การศึกษาผู้นำชุมชนมุสลิมตั้งแต่อดีตคือกลุ่มพระยาเมืองมาจนถึงกลุ่มแบ่งแยกดินแดนสามารถชี้ให้เห็นประเด็นหนึ่งได้แก่จุดยืนที่แตกต่างกันของฝ่ายผู้นำชุมชนท้องถิ่นกับฝ่ายรัฐบาลซึ่งเกิดขึ้นมาโดยตลอด ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจึงเป็นความขัดแย้งที่มีได้มีรากฐานมาจากความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นความขัดแย้งที่เกี่ยวข้องกับการมองเรื่องของสิทธิอำนาจระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง ระหว่างรัฐบาลกลางและผู้นำท้องถิ่น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาจุดที่ทั้งสองฝ่ายจะยืนร่วมกันได้ เพราะเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาแสดงให้เห็นแล้วว่าการผลักดันนโยบายของรัฐโดยถือว่ามีอำนาจทำได้ และพร้อมที่จะใช้กำลังบังคับนั้น ไม่ได้ช่วยให้รัฐบาลแก้ปัญหาเกี่ยวกับการปกครองชนกลุ่มน้อยชาวมุสลิมในจังหวัดปัตตานีและบริเวณใกล้เคียงได้เลยผู้เขียนได้พยายามเน้นให้เห็นถึงบทบาทและความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่ ผู้นำของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานีในแต่ละยุคแต่ละสมัย ทั้งนี้เพื่อที่จะชี้ให้เห็นในตอนท้ายของงานวิจัยนี้ว่า การแก้ปัญหาความขัดแย้งในภูมิภาคนี้ก็โดยการยอมรับและตระหนักในบทบาทของผู้นำเหล่านี้ให้มากขึ้น เพราะเหตุที่ว่าในสังคมใดก็ตาม บทบาทของผู้นำ (The role of the elite) นั้นย่อมมีผลสะท้อนต่อทิศทางของสังคมเสมอไป

ทว่าที่ผ่านมา นโยบายของรัฐบาลต่อผู้นำทางศาสนา และทางสังคมของชาวไทยมุสลิมคือยอมรับในขอบเขตของกิจกรรมทางศาสนาและสังคม แต่ในเรื่องของการเมืองการปกครองแล้ว ยังจำกัดอยู่มากอาจจะมีข้าราชการระดับ “ปลัดอำเภอ” มีจำนวนเพิ่มขึ้นที่เป็นสมาชิกของสังคมมุสลิมเอง แต่ระดับนโยบายสูงขึ้นไปมักจะไม่มี หรือมีก็ชอบที่จะโยกย้ายไปปฏิบัติราชการเสียที่อื่น นอกเขตมุสลิมไป ทั้งนี้เพราะความมุ่งหวังจากประชาชน กับความต้องการของทางราชการต่อบุคคลระดับนั้นขัดแย้งกันวางตัวให้เป็นที่ยอมรับของทั้งสองฝ่ายประชาชนและฝ่ายผู้บังคับบัญชาในระบบราชการที่สำคัญที่สุดความพยายามของฝ่ายรัฐบาลที่จะเข้าไปมีส่วนในการจัดการระบบการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในปอเนาะ (โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม) นั้น แทนที่จะเป็นการยอมรับว่าเป็นการเข้าไปช่วยเหลือในกระบวนการผลิตผู้นำรุ่นใหม่กลับกลายเป็นการเข้าไปแทรกแซงในสถาบันทางการศึกษาและศาสนาไป และผู้นำทางราชการที่รัฐบาลยอมรับระดับ ปลัดอำเภอนั้น เป็นผลผลิตของรัฐบาลอย่างสิ้นเชิง ไม่มีส่วนของการศึกษาแบบเดิมหรือแบบศาสนาอยู่เลย จึงทำให้เกิดการปฏิเสธหวาดระแวงต่อผู้นำระดับนี้โดยทั่วไป บางคนอาจจะผ่านระบบการศึกษาของปอเนาะออกมาแต่หลังจากนั้นก็ ต้องผ่านเข้าสู่ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาของรัฐบาลจนกว่าจะสำเร็จ มีคุณสมบัติครบเข้ารับราชการในกรมการปกครองได้

เมื่อสภาพการณ์เป็นเช่นนี้จึงมีผู้นำต่อต้าน (Counter elites) วิวัฒนาการขึ้นเป็นการต่อรองกับผู้นำรัฐ (Official elites) คอยขัดแย้งคัดค้านความชอบธรรมอำนาจและการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐอยู่เสมอและนับวันจะเพิ่มจำนวนมากขึ้น โดยปฏิเสธกระบวนการศึกษาของรัฐเลือกที่จะเรียนรู้จากระบบการศึกษาแบบเก่า

และไปศึกษาต่อเพิ่มเติมในต่างประเทศทำให้เห็นห่างจากระบบและระบอบของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น

เยาวชนไทยมุสลิมจำนวนมากที่ผ่านการศึกษาในระบบเดิม ทั้งภายในและภายนอกประเทศและกลับมาเป็นผู้นำทางศาสนาและสังคม ทั้งอาจจะเป็นผู้นำทางการเมืองไปในตัวด้วย กลับไม่ได้รับความสนใจจากฝ่ายเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลเลย ทั้งนี้เพราะไม่จัดอยู่ในนโยบายการส่งเสริมและไม่มีกำหนดงบประมาณไว้ให้

บนทิศทางของประชาธิปไตย ในระบอบของสังคมเปิด และในระบบที่สิทธิเสรีภาพ ตลอดจนเอกลักษณ์ต่างๆ ของสังคมย่อยภายในระบอบการเมืองใหญ่ จะต้องได้รับการยอมรับและสนับสนุน น่าจะมีการคิดคำนึงถึงช่องทางและวิธีการที่รัฐบาลพึงให้การสนับสนุนการเพาะบ่ม ผู้นำสังคมและผู้นำศาสนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ บนพื้นฐานของการเคารพและยอมรับในระบบความเชื่อ แบบแผนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ซึ่งแปลกแยกออกไปจากชนส่วนใหญ่ภายในรัฐ

ในสังคมประชาธิปไตยที่แท้จริงย่อมมีการไหลวนเปลี่ยนแปลงของผู้นำทุกระดับ ซึ่งนักสังคมวิทยาเรียกว่า The circulation of the elites คำถามที่สมควรจะตั้งกันในการพิจารณาปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงใน 4 จังหวัดภาคใต้ คือ มีระบบและระบอบที่เอื้ออำนวย ให้มีการ เปลี่ยนแปลงของผู้นำอยู่หรือไม่ และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นคือมีผู้นำอยู่ทุกระดับ ก็แบบและที่พวกที่จำเป็นจะต้องเปิดโอกาสให้มีการผลัดเปลี่ยนกันเข้ามามีบทบาทในการปกครองสังคมกำหนดทิศทางของสังคมของเขาบ้าง

น่าจะมีการศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนนักเรียนไทยมุสลิมที่พำนักศึกษาอยู่ในต่างประเทศทั้งในประเทศใกล้เคียงและประเทศกลุ่มตะวันออกกลางและ

น่าจะมีการกำหนดงบประมาณพิเศษประจำปีเพื่อเป็นทุนการศึกษาให้แก่ ผู้นำรุ่นต่อไป เหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักศึกษาที่เล่าเรียนวิชาการศาสนาอยู่ ซึ่งก็ไม่ใช่จะเป็นจำนวนเงินมหาศาล เพราะการเล่าเรียนวิชาการแบบนี้เป็นเรื่องของการกุศล ไม่มีค่าเล่าเรียนสูงอยู่แล้ว หากแต่ค่าใช้จ่ายส่วนตัว ในขณะที่พำนักอยู่ในต่างประเทศนั้นต่างหากที่สูงกว่า

นักศึกษาส่วนใหญ่เล่าเรียนวิชาการศาสนาอยู่ โดยทุนส่วนตัว หรือทุนของรัฐบาลเจ้าของประเทศหรือมูลนิธิทางศาสนาต่าง ๆ ในประเทศนั้น ๆ การแสดงออกซึ่งความบริสุทธิ์ใจในการที่จะมีส่วนร่วมในกิจการศึกษาวินิจฉัยศาสนาของเยาวชนเหล่านี้นอกจากจะเป็นการแสดงออกซึ่งความเป็นศาสนูปถัมภกที่แท้จริง และความมีเสรีภาพทางศาสนาที่แน่นอนของประเทศชาติแล้ว ยังเป็นการสร้างพันธมิตร เยื่อใย มิตรไมตรีกับผู้นำรุ่นใหม่เหล่านี้ ตลอดจนการแสดงออกซึ่งสปิริตของรัฐบาลให้รัฐบาลในโลกมุสลิมทั่วไปได้เห็น และยอมรับว่ามีทัศนคติและท่าทีต่อสังคมมุสลิมในประเทศไทยอย่างไร นอกจากนี้เป็นการสร้างความสามัคคีภายในแล้ว ยังเป็นการลดกระแสความเข้าใจผิด และลดโอกาสที่กลุ่มพลังภายนอกจะเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในได้ด้วย

แต่ทั้งหมดนี้ ต้องดำเนินการไปด้วยความบริสุทธิ์ใจต่อกัน โดยตระหนักในความเป็นเอกลักษณะของสังคมนั้น และสิทธิในการที่จะประทับประกอบเอกลักษณะนั้นไว้ ต้องดำเนินไปในความเชื่อความเชื่อมั่นศรัทธาต่อระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่ทุกคนทุกส่วนต่างก็มีส่วนในการปกครอง และแก้ไขปัญหาของสังคมประเทศชาติ และยอมรับอย่างจริงจังว่าที่มาของปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงก็คือ ความอยุติธรรมนั่นเอง การต่อสู้เพื่อขจัดความ อยุติธรรมและปลูกสร้างความยุติธรรมบนหลักการของความเสมอภาค สิทธิและเสรีภาพนั้นเป็นภาระหน้าที่ร่วมกันของประชาชนไทย และการขยับขยายการแสวงหาความยุติธรรม ตลอดจนการทะเลาะเบาะแว้งต่อสาเหตุของความขัดแย้งคือการสร้างเงื่อนไขให้มีความขัดแย้งรุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต

รัฐบาลน่าจะคิดหาช่องทางเข้าไปมีส่วนร่วมในการเพาะบ่ม ผู้นำรุ่นใหม่ และขยายขยายระบอบและระบบให้พวกเขาเข้ามามีบทบาทที่มีค่ามีความหมายยิ่งขึ้น เท่าที่ผ่านมารัฐบาลทะเลาะทั้งสองอย่าง เราน่าจะเริ่มยุคใหม่ได้ ในขณะที่โอกาสยังอำนวยและในขณะที่เงื่อนไขต่าง ๆ ยังอยู่ในภาวะที่เหมาะสมอยู่พอสมควร

เอกสารอ้างอิง

1. A.Teeaw and D.K. Wyatt,Hikayat-Pattani:The Story of Pattani. The Haque:Mautinus Nijhoff,1970
2. เฉลิมเกียรติ ชุนทองเพชร.2527.การต่อต้านนโยบายรัฐบาลในสี่จังหวัดชายแดนใต้ของประเทศไทยภายใต้การนำของหะยี สุหฺลา อับดุลกาเคร์ พ.ศ. 2482-2497. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.แผนกประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

3. อังรอบ มาตุลิม.2537.วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่าง
รัฐบาลไทย : กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในจังหวัดชายแดน
ภาคใต้.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อิสลามอคาเดมิค .
4. ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ.2539.มุสลิมในประเทศไทย
ไทย.กรุงเทพฯ: หอสมุดศิลาอิสลาม.
5. Kobkua Suwannathat-Pian, Thai-Malay Relations :
Tradidional Intra-Regional Ralations from the
Seventeenth to the Early Twentieth Century,
Singapore : Oxford University Press, 1988
6. Surin Pitsuwan. Islam and Malay Nationalism : A
Case Study of the Malay Muslims of Southern
Thailand, Bangkok : Thammasat University , 1985